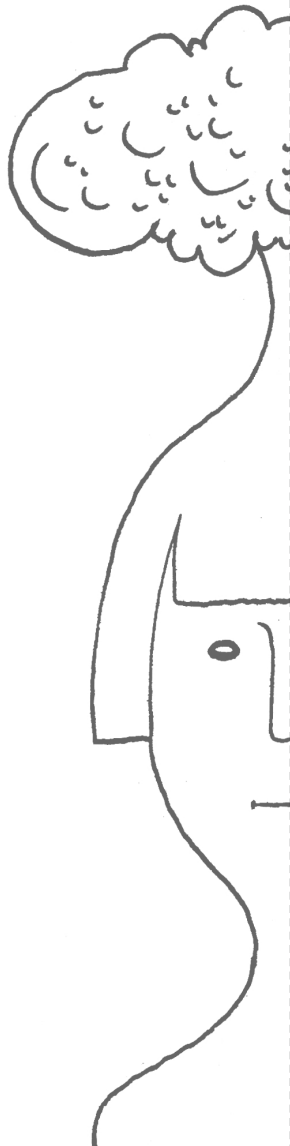


Uvod



Javni, tj. državom određeni ili rukovođeni odgoj, čini se u najmanju ruku višestruko dvojbenim... On zadire predaleko. On je, čini mi se, u potpunosti izvan granica u kojima država mora održavati svoju djelatnost.

Wilhelm von Humboldt, *Ideje za pokušaj određenja granica djelatnosti države* (1792.)

Premda je ideja o zbirci radova na temu visokog školstva pod radnim naslovom *Contra paedagogicos* razmjerno stara (a izvorna ideja bila je potaknuta nezadovoljstvom našom pedagogijom i, općenito, suvremenim razmišljanjima o smislu te struke kod nas), glavni povod za njenu realizaciju bili su studentski prosvjedi u proljeće 2009. i štrajkovi nastavnika.

Središte studentskih prosvjeda u Hrvatskoj bilo je na mojem fakultetu, pa je logično da su na mene višestruko utjecali. U prosvjedima su sudjelovali neki meni vrlo dragi studenti. Zbog blokade neko vrijeme nisam mogao održavati nastavu. Studentsko plenumsko odlučivanje na koje su dolazili ljudi različitih dobnih, radnih, imovinskih kategorija, akademskih struka i zemljopisne pripadnosti, način odlučivanja za koji neki novinari tvrde da je i u svjetskim razmjerima »avangardan« te navodno »jasan« studentski zahtjev za besplatnim (visokim) školstvom za sve, suprotstavljalo se svemu onome što smatram dobrim i poželjnim u našem školstvu, u našoj javnosti i u našem političkom odlučivanju općenito. Da studenti mogu biti neiskusni i u izvjesnom smislu naivni, to mi se činilo razumljivim i prihvatljivim. Ali kada je način raspravljanja, ciljeve i metode studentskog prosvjeda prihvatila većina mojih kolega, bio je to razlog za uzbunu.

Osim tih potencijalno dramatičnih zbivanja, druga je vrsta povoda — osjećaj osobne odgovornosti. Osobno se osjećam višestruko odgovornim. U vrijeme kada sam obnašao dužnost pomoćnika ministra znanosti i tehnologije (tj. kada sam bio čelnik Uprave za visoku naobrazbu, godine 2000. i

2001.) predlagao sam nekoliko vrlo kontroverznih rješenja za već tada loše stanje u visokom školstvu, rješenja koja danas, deset godina poslije, definitivno imaju svoje idejne, a možda i socijalne posljedice. Tada sam predlagao zakonske odredbe koje su zagovarale tržišno rješavanje akutnih problema, komercijalizaciju visokog školstva i maksimalnu liberalizaciju osnivanja visokih škola. (Tada su »moje« ideje bile razmjerno tiho odbačene, ali kako vidimo, one su danas, pod krilaticom studentske borbe protiv »neoliberalizma«, postale politički i socijalno itekako »akutne«.)

Nadalje, u vrijeme kada Hrvatska nije bila uključena u bolonjski proces, smatrao sam svojom dužnošću da je barem u sektoru visokog školstva što prije približimo Europi kako bismo je izvukli iz političke izolacije, kako bi studenti i nastavnici (i Hrvatska općenito) lakše mogli komunicirati sa »svijetom«, kako bismo što prije mogli pristupiti europskim fondovima za obrazovno-znanstvene svrhe. Nakon vrlo marljivog lobiranja među ministrima europskih zemalja, na ministarskoj konferenciji u Pragu (lipanj 2001.) objavljen je *communiqué* u kojem se Hrvatska i Cipar (ali ne i ostale zemlje Balkana) izrijekom pridružuju bolonjskom procesu. Smatrao sam to velikom hrvatskom i osobnom pobjedom. Danas se međutim u akademskim krugovima upravo bolonjski proces smatra uzrokom poremećaja u našem i europskom visokom školstvu, općim krivcem za sve nevolje koje su snašle današnje generacije studenata. Nešto više riječi o tome u poglavljima koja slijede.

Naposljetku, početkom 2000. godine javno sam spominjao ideju o imalentnoj nesposobnosti upravljanja velikih visokoškolskih institucija samima sobom (to se odnosilo na Sveučilište u Zagrebu) i o mogućnosti rastvaranja našeg najvećeg sveučilišta na više manjih jer bi se njima moglo lakše i učinkovitije upravljati. Ideja je tada zvučala svetogrдно, politički — ona je bila samoubilačka, ali se unatoč tomu proširila u akademskoj javnosti i o njoj se i dalje često raspravlja — pogotovo u upravnim strukturama naših fakulteta, češće kao mentalna igra »tko-s-kim« negoli kao rasprava o pragmatičnim ciljevima i učinkovitosti sveučilišta. Sudeći prema političkim efektima tih ideja, bila je to katastrofalna politika (pogotovo u lijevoj koaliciji). Ali spomenute ideje još su uvijek među nama. I jedna od dobrih posljedica studentskog prosvjeda jest da se o njima sada raspravlja vrlo otvoreno, kritički i javno, premda ne uvijek i najodgovornije.

Ako je moja odgovornost što sam u fokus javnosti stavio »neoliberalne« ideje i načine rješavanja problema koji se građanima Hrvatske danas (a ni inače) nimalo ne sviđaju (pa se stoga postavlja pitanje kako je uopće došlo do toga da imamo »neoliberalizam« iako ga nitko ne želi), svoj dio odgovornosti za nezavidno stanje visokoga školstva imaju i moji kolege. I upravo je

to možda najvažniji motiv za pisanje ove knjige. Premda će o tome ovdje biti više riječi, glavni krivac za stanje u visokom školstvu naše zemlje nisu ni globalizacija ni navodno korumpirana vlast, već potpuna nesposobnost naše akademske »zajednice« i javnosti da realistično procijeni trenutačno i dugoročno socijalno stanje Hrvatske i ulogu visokoga školstva u njezinom razvoju, nesposobnost samoorganizacije, upravljanja i donošenja ispravnih dugoročnih rješenja u vlastitom sektoru, a potom i u Hrvatskoj u cjelini.

Možda je razumljivo da se studenti prema »vlasti« odnose kao prema nekom imaginarnom Olimpu punom »bogova« čije je postupanje teško shvatiti i o čijem poslovanju mogu samo nagađati. Politički događaji posljednjih nekoliko godina svakako daju za pravo onima koji u korupciji vlasti vide velik dio današnjih problema Hrvatske. Ali »vlast« nije neki apstraktan Olimp. Ona je, bez obzira na političku volju stranke na vlasti, posebno u području visokoga školstva, izravan rezultat vektorski raspoređenih interesa njezine »političke baze«, demokratske javnosti, ili točnije volje »akademije«, odnosno ljudi koji tvore sektor kojim se upravlja. Možda ni u jednom društvenom sektoru nije točnija izreka da svaki narod ima vlast koju zaslužuje. I možda ni u jednom društvenom sektoru nije manje opravdano od vlasti zahtijevati rješenja, kada je »vlast« ionako sastavljena od predstavnika akademije i kada rješenja, po slovu ustava i zakona, autonomna sveučilišta mogu postići sama.

Naši akademski građani donedavno nisu smatrali da svi sudionici obrazovanja snose dio odgovornosti za nastalo stanje. Njihova se odgovornost ne ograničava na rad s učenicima i studentima; u izvjesnom smislu, njihova je odgovornost još i veća prema široj javnosti, prema javnosti koja plaća naš rad. (Prisjećam se situacije u vrijeme obnašanja političke dužnosti, kada je na moju primjedbu kako bi bilo korisno da se akademska javnost uključi u rješavanje već tada vidljivih problema jedan kolega cinično upitao zašto cmizdrim: ta zašto sam se prihvatio političkog posla ako želim pomoć akademske zajednice?)

Na krilima antiautoritarizma, nakon Tuđmanove vizije demokracije, smatrao sam da će se akademska javnost rado uključiti u raspravu o tome što treba mijenjati u našem obrazovnom sustavu i da je konačno došao kraj mentalitetu koji dijeli ljude na »bogove i raj«, na one gore i one dolje, na one koji donose zakone i one koji ga provode.

Smatrao sam da upravo najintelektualniji društveni sloj, sloj akademskih građana, nastavnika i profesora, ima ili bi morao imati dovoljno snage, kritičnosti i sposobnosti predviđanja da nađe dugoročnija rješenja za razvoj sektora o kojemu najviše zna. Ali činilo se da je mojim kolegama bilo naj-

važnije da sve ostane po starome: da porezni obveznici nastave davati svoj novac, da birokracija »kreira razvojne programe« (tj. da u budućnosti daje još više novca) te da potom stvari ostavi kakve jesu. Stanje je (bilo) loše upravo zbog recidiva takvog starog ali nikada prevladanog mentaliteta prema kojem je vlast nešto »iza plotu« na što se »raja« raznim predmetima slobodno nabacuje. Rezultat takvog poimanja vlasti bio je i ostao dvostruk: ako čak i akademska populacija o političkoj funkciji ima takvo mišljenje, onda za političara postoje samo dva »racionalna« postupanja: za jedne će politička funkcija biti vrijeme u kojem se mogu najbrže realizirati vlastiti privatni interesi, a za druge »otaljavanje« posla, odgađanje rezova i velikih odluka, upravo onoga što bi trebalo učiniti u interesu općeg dobra. Nepotrebno je reći: obje su varijante stvarni izvor političke korupcije.

Istodobno, parlament je u mandatu Račanove vlade (protiv moje volje) osnovao tri nova sveučilišta! Račun za takvo rastrošno ponašanje došao je danas. Budući da su se sve dosadašnje vlade (kao uostalom i inozemne) ponašale kao da je izvor kredita nepresušan te da su države kao jamac isplativosti kredita neupitne, da su smatrale kako se investicije u obrazovanje »uvijek isplate«, rashodi su rasli bez kontrole, dok su porezni izvori prihoda u jednome trenutku, s valom utjecaja svjetske krize i kontrakcijom financijskog poslovanja u svijetu, točnije godine 2009., kolabirali. Svjetska je financijska kriza stoga posredno bila »dan spoznaje« i ukazala na golem nerazmjer ulaganja (očekivanja) i povrata novca u domaćem (ali i svjetskom) obrazovanju. Kao i u drugim sektorima ona je ukazala na investicijske »balone«. Jedan od takvih »balona« (ulaganja bez mogućnosti brzog povrata novca) jest i domaće visoko školstvo.

Ali prebacivati odgovornost za takvo stanje na globalizaciju, komercijalizaciju, »neoliberalizam«, kapitalizam, pohlepne bankare i tko-zna-koga višestruko je pogrešno.

Prvo, treba shvatiti da smo sami griješili trošenjem bez kontrole. Osniivali smo sveučilišta, fakultete, škole, smjerove, odsjeke, module, trošili smo u njihovu izgradnju, opremanje, infrastrukturu, otvarali bezbroj radnih mjesta, a da se nitko, ni u vladi ni na sveučilištu ni u javnosti, nikada nije zapitao »a tko će to platiti?« Velik dio tereta plaćanja tih naših često ostap-benderovskih projekata podnijeli su studenti preko školarina. Ali umjesto da su školarine bile sredstvo kontrole racionalnosti poslovanja i kvalitete institucija visokoga školstva, dogodilo se upravo suprotno: one su bile tek dodatan novac za još veći balon naših neracionalnih zahtjeva, potreba i organizacijskih »ideja«. Račun za takvu neracionalnost podnosili su u prvome redu studenti javnih učilišta, koji su plaćali školarine, a potom i svi ostali građani.

ni, porezni obveznici, pogotovo oni čiji se glas nikada nije čuo. Najmanje sami članovi akademske zajednice.

I onda, deset godina poslije, danas, kada se akademska zajednica konačno probudila pod utjecajem studentskih bubnjeva, svjetske krize i vladinih prijedloga novih zakona o visokom obrazovanju i istraživanju koji su, rekao bih, vrlo mlako pokušali stati na kraj napuhavanju tog sve većeg balona, što čini akademska zajednica? Vladu i ministra zove fašistima i raznim drugim pogrđnim imenima. Organizira štrajkove, »obustave nastavnog procesa«, organizira se međusobno kako bi bojkotirala bilo kakav pokušaj da se narastajućim troškovima stane na kraj. I sve to u ime sveučilišne autonomije. U tih deset godina otkako je barem nekima postalo jasno da je obrazovni balon na rubu prsnuća (na štetu svih građana, ne samo onih na sveučilištu), akademska zajednica nije ponudila nijedan suvisao prijedlog reforme ili dugoročne projekcije, vizije razvoja domaćeg školstva ili vlastiti prijedlog zakona kojim će regulirati odnos javnosti (proračuna) i ponašanja na akademiji. Godine 2000. Sveučilište u Zagrebu ponudilo je svoj projekt *Iskorak 2000.* koji je trebao vlastima pokazati kako u akademskim krugovima ima snage za oblikovanje takvih vizija. Ali tko se još sjeća tog »papira«?

Sveučilišna autonomija je, dakako, iznimna civilizacijska tekovina i nijedna vlast, kao što uostalom piše i u svim civiliziranim ustavima, ne smije se ogriješiti o nju. Ali sveučilišnom se autonomijom ni u jednoj civiliziranoj zemlji ne pretpostavlja da se bilo kakav završni račun koji sveučilišta i ostale visokoškolske ustanove mogu napraviti jednostavno treba ispostaviti poreznim obveznicima. Osobito ako smo svjesni da smo napravili prevelik račun i da smo trošili više od svojih mogućnosti. Sveučilišna autonomija pretpostavlja autonomiju odlučivanja jednom kada se javnost, ili legislativno tijelo, dogovorilo oko proračuna koji se sveučilištima treba ili može dodijeliti. Stoga pozivati se na autonomiju sveučilišta kako bi se bojkotirao svaki postupak zaustavljanja daljnjeg rasta zaduživanja i javne potrošnje — ne znači samo pucati u prazno. Stvar je još daleko gora: to znači da akademski krugovi, u načinima izricanja neslaganja s prijedlozima smanjenja javne potrošnje, uopće nisu dorasli sugovornici u razgovoru o općem dobru. Da paradoks bude veći: upravo oni članovi akademske zajednice koji se danas najviše pozivaju na »opće dobro«, svojim prijedlozima, istupima i načinom ponašanja sugeriraju upravo suprotno — da kada govore o »općem dobru« misle gotovo isključivo na vlastito.

U proglašavanju globalizacije i kapitalizma krivcem za nastalo stanje, ukratko, pogrešno je to, dopustite da se izrazim ljevičarima jasnim jezikom, što se vlastite pogreške »maskiraju« tuđim greškama. To pronalaženje nekog

drugog krivca, ta metoda ponašanja »nek' visi Pedro« (koji je kod nas, srećom, još uvijek apstraktan), metoda je, kako kaže Popper, teoretičara urote. Netko je kriv za nastalo stanje, a to nismo i ne možemo biti mi sami. Ali teoretičari urote, kako dobro primjećuje Popper, sami su urotnici. Oni vide svjetske zavjere upravo ondje gdje su oni sami krivci za nastalo stanje. I što je najgore: teoretičari urote time šire način mišljenja koji implicira da nekoga »treba maknuti« i u tom smislu promiču vrlo nedemokratsko i potencijalno vrlo opasno ponašanje.

Drugi važan razlog zbog kojega je prebacivanje odgovornosti na globalizaciju i kapitalizam pogrešno jest to što potencijalno rješenje nastale situacije pretvara u zli uzrok. Mnogi studenti, moji kolege i mladi domaći intelektualci optužuju neoliberalizam za nastalo stanje. A istina je upravo suprotna: mi u Hrvatskoj neoliberalizma nikada nismo imali. (Zato je i bilo moguće da naš državni dug bude tako visok.) To pogotovo vrijedi za školstvo. Glavnina našeg školstva oduvijek je bila — državna. Odlučivanje i regulacija školstva (čak i za privatne škole) uvijek su bili — državni. Većina studenata i svi učenici osnovnih i srednjih škola uče i studiraju na državni trošak. Država im je donedavno plaćala udžbenike. Država im plaća hranu, smještaj, liječničku skrb i prijevoz. U kojem je smislu onda naše obrazovanje »neoliberalno«? Odgovor je jasan: uopće ne može biti govora o neoliberalizmu — koji u ideologiji onih koji ga iskrivljavaju govori sve upravo obrnuto. U riječima i djelima antineoliberalnih domaćih ideologa, riječ je u stvari o strahu od neoliberalizma. Riječ je o strahu da će eventualnim jačanjem konkurencije privatnih ili ne-daj-bože stranih sveučilišta i visokih škola radna mjesta onih na državnima postati upitna. Riječ je o strahu da će studenti, umjesto da plaćaju nama, na državnim učilištima, uskoro možda plaćati »njima« — na privatnim. Riječ je o strahu da će građani jednoga dana možda izabrati vlast koja će smanjivati poreze, a time i »naš« dohodak. Riječ je o strahu da ćemo se jednoga dana morati sami pobrinuti za vlastitu sudbinu i postaviti pitanje poželjnosti i potrebe za našim znanjem i radom. Toga dana postaviti ćemo pitanje *cui bono*? I da, u tom su smislu strahovi antineoliberalna opravdani.

Domaći antiliberali imaju naoko jake argumente u empiriji, recentnoj povijesti domaćih političkih i javnih zbivanja. Oni s izvjesnim pravom tvrde da je dosadašnja »liberalizacija« u Hrvatskoj, nakon sloma komunizma, bila kriminalna. Činjenica je da je takvih »privatizacija« i »liberalizacija« u Hrvatskoj bilo mnogo. (Mogu li se i kako takve nepravde ispraviti, nadilazi tematiku ove knjige.) Ali oni iz toga vrlo nepravilnom indukcijom zaključuju kako je svaka liberalizacija i privatizacija nužno kriminalna. I tako su se po-

novno iznjedrile klasične marksističke misli o tome kako je svako privatno vlasništvo krađa i kako svaka deetatzacija zapravo ide u prilog povlaštenoj klasi, klasi bogatih. Stoga nas ne mora čuditi studentska »konzekventnost« koja sa zahtjeva o besplatnom školstvu skače na »jednu borbu«, borbu protiv bilo kakvog kapitalizma i predstavničke demokracije.

U ovome uvodu reći ću na to samo kratko: kada bi u našem društvu vladao liberalizam (ili neoliberalizam), strah od nezaposlenosti ne bi bio opravdan. Svi oni koji se sada s pravom osjećaju ugroženi u svojem (dosad zaštićenom) opstanku, mogli bi ponuditi svoje ideje na tržištu, osnivati svoje škole, vrbovati svoje studente i klijente, kreirati svoje programe, natjecati se za svoje projekte, ponosno nastupati u javnosti svojim imenom i prezimenom, ispred svoje institucije... Danas to ne mogu jer su državne mjere za otvaranje takvog posla toliko rigidne, da nitko pri zdravoj pameti ne bi zamijenio goluba u ruci vrapcem na grani. A država je takve propise za osnivanje i natjecanje u sferi znanja i obrazovanja toliko zakomplicirala upravo zato da bi se postojećim državnim učilištima i institucijama zagarantirao monopol na tržištu. Ili drugim riječima, da bismo mi imali sigurne poslove, zaštićeni od konkurencije. (O kakvom je tu neoliberalizmu riječ?)

Još jedan motiv naših antiliberala pri zalaganju za »jednu borbu« jest shvaćanje, opet dijelom ispravno, da su se javne vrijednosti bitno promijenile. Kakva je korist od konkurencije ideja ako u toj konkurenciji pametnih i glupih ideja i pametnih i glupih ljudi (u javnosti) gotovo u pravilu pobjeđuju — glupe ideje i glupi ljudi, pitaju se. Pogotovo danas u vrijeme krize, najbolje se vidi bijeda našeg novinarstva, sramotno stanje naših novina koje oblikuju javno mnijenje. Dok se nekoć senzacionalizam eventualno mogao pravdati stvarno opakim senzacijama u stvarnosti, danas je ta knjiga spala na tri slova. Tu ideja više uopće nema: u javnome životu rasprava o idejama više ne postoji. Niti ima mnogo javnih (tiskanih) foruma na kojima bi se uopće mogle voditi smislene rasprave. Slično je i s drugim javnim medijima. Kakva je korist od konkurencije velikog broja televizija, kada nijedna od njih zbog konkurenata ne poboljšava svoj program?

Ali oni opet zaboravljaju da nijedan od tih danas gotovo posve praznih medija, koji eventualno šalju poruke kako je za uspjeh u životu potrebno biti lijep, seksi i dobro odjeven, ne bi uspio opstati na tržištu kada ne bi postojali konzumenti takvih »ideja«, ili kada bi se na tržištu ideja i medija pojavili neki bolji. Stoga, premda je antiliberalni motiv domaćih neomarksista razumljiv, pouke iz domaće empirije trebale bi biti suprotne. Za neku dublju promjenu društvenih vrijednosti potrebno je više upornosti, angažmana u javnosti i na tržištu, kako bismo toj domaćoj javnosti (»kakva je — takva

je») ponudili nešto bitno bolje, a ne kako bismo je prisilili slušati samo »naše« ideje. Pogreška dakle nije u neoliberalizmu, kako tvrde domaći neomarksisti, već ponovno u tome što domaćoj javnosti nismo ponudili neke pametnije ideje ili medijske institucije. Ako pak netko kaže da je »probijanje« u svijet medija danas nemoguće jer su postojeći mediji već zaposjeli cijelo tržište, onda je to ponovno argument da ne živimo u neoliberalnom nego u monopoliziranom, tj. oligarhijskom svijetu u kojem je samo nekima dopušteno izići na tržište. Umjesto da se zalažemo za »jednu borbu«, nije daleko od pameti da uz liberalniju legislativu ne bi trebalo biti teško osvojiti barem dio medijskoga tržišta.

Dopustite mi međutim jedan dodatak: država je donedavno financirala gotovo sve znanstvene časopise, njih više od stotinu. To nešto manjim dijelom čini i danas. Nijedan od tih časopisa nije postao samostalan i financijski održiv, znači nije se uspio održati kao medij koji bi mogao živjeti od tržišta, od toga da ljudi ili institucije za nj plaćaju. Takva je politika subvencija upravo stvorila časopise koje nitko ne želi kupiti jer ih ionako može dobiti besplatno. Takva politika stvorila je urednički »duh« koji prema čitateljima nije imao gotovo nikakva respekta. Neki od njih probili su se u svjetske baze citiranosti, ali većina nije. Naši kriteriji znanstvenosti u tim časopisima vodili su se navodno svjetskim uzorima, pa je tobože razumljivo da se nisu obraćali domaćoj (navodno ionako neobrazovanoj) publici. (Vjerujem da su se časopisi financirali upravo zato što se pretpostavljalo da ih nitko ne bi htio kupiti.) Ali posljedica je bilo to što su se ideje u tim časopisima, posebno društvenih znanosti, oblikovale tako da ih ljudi nisu čuli, mogli ili htjeli čuti. Ne vidim nikakva apriorna razloga zašto se domaći časopisi ne bi oblikovali tako da ih čitaju nespecijalisti, tj. nestručnjaci.

Ali ako je državno financiranje znanstvenih časopisa još donekle razumljivo, posve mi je nerazumljivo da je država financirala (i da još uvijek financira) i »popularnije« časopise, novine, zinove i sl. Trenutačno nemam na umu proračunski trošak. Međutim nenamjeravana posljedica državnih subvencija za znanstvene i kulturne časopise bilo je to da ih nitko ne kupuje i ne čita. Tako je nastalo stanje u kojem se navodno važne i vrijedne ideje publiciraju upravo u takvim časopisima, a u onima koji žive isključivo od tržišta ne može se više naći nijedna ideja.

Teško je predvidjeti što bi se događalo da država nije sponzorirala znanstvene i kulturne časopise, ali nije daleko od pameti da bi se mnogi intelektualci, pogotovo oni kojima su strani časopisi »zbog jezika« nedostupni za objavljivanje, ipak odlučivali publicirati u medijima koji bi se pokušavali održati na tržištu.

Premda ću poslije reći nešto više o toj temi — pitanje subvencija časopisa dobro ilustrira moju generalnu tezu: pogreška državnog financiranja bilo čega nije samo u tome što se neracionalno troši novac koji bi porezni obveznici znali racionalnije utrošiti. Pogreška je i u tome što država korisnicima subvencija i ostaloj javnosti šalje pogrešne signale: da je nešto vrijedno samo ako ne zarađuje novac, da je vrijedno samo ako to nitko ne želi kupiti, gledati, slušati i konzumirati. U sljedećem, neminovnom koraku, s obzirom na to da su subvencije u pravilu bez kontrole ishoda, urednici i korisnici tih subvencija (a to se odnosi i na zaposlenike u državnim školama) više se ni ne smatraju odgovornima za trošenje proračunskog novca, pa u krajnjoj liniji postaje posve svejedno jesu li učinci tih subvencija, radovi, tekstovi, nastava, kvalitetni i do koga će te »dobre« ideje napokon stići. Bitno je da se formalno odradi obveza prema državi kako bi se novac i dalje dobivao. Teoretičari javnog izbora reći će da postoji premija na manji utrošak energije i »spuštanje kvalitete« što je izvjesnije da će novac redovito pritjecati.

S tim je u vezi i treća pogreška naših antineoliberala: njihovo vjerovanje da se može znati što je »opće dobro« i povući jasna granica između »općeg« i »privatnog« dobra. Dodatak te pogreške jest uvjerenje da upravo oni znaju što je to. Premda vjerujem da ta razlika postoji, a to ću pokušati pokazati na sljedećim stranicama, ona je vrlo fluidna i definitivno se ne poklapa s idejama naših antineoliberala, prema kojima bi za »opće dobro« trebali plaćati svi porezni obveznici.

Naši antineoliberali o općem dobru imaju stav kakav sam netom opisao u vezi s domaćim subvencioniranim časopisima. Opće je dobro prema njima ono što se ne može (nikome) prodati ili što na tržištu, a to znači kada bi se prepustilo slobodnom odlučivanju korisnika, ne bi opstalo. O općem dobru, posebno među mojim kolegama, koji su uz to i klasični filolozi, obično se govori kao o »učenju latinskog i grčkog« za koje svi vjerujemo da je »dobro« ali koje nitko ne želi koristiti, studirati (pardon: financirati). Nevjerojatno je kako se ta karikatura, potpun pseudoproblem, često prikazuje kao »velika istina«. (Kad smo već kod tog primjera: u slučaju klasične filologije ili bilo kojeg drugog odsjeka na filozofskim fakultetima problem se može riješiti potezom pera: želi li tko diplomirati primjerice povijest, arheologiju ili sličan predmet, mora odslušati neke predmete iz klasične filologije. Možda bi se tada pokazalo da je na nekom odsjeku previše nastavnika, ali to ne bi ukinulo ni potrebu ni realizaciju »općeg dobra«. Tada bi se međutim svakako pokazala neracionalnost organizacije današnjih filozofskih fakulteta u Hrvatskoj, sa stotinama usmjerenja, odsjeka, modula, katedri i sl.) Karikature poput spomenute u tako su širokom optjecaju, da se ne

čudim kako šira javnost o »filozofima« često ima loše mišljenje, kojega oni naravno nisu svjesni. Glavni problem s »općim dobrom« kako ga prikazuju domaći i strani antineoliberali, ukratko, jest u tome što se pod krinkom »općeg dobra« mahom kriju sebični interesi, interes održanja vlastitih privilegija. Nenamjeravana posljedica takve koncepcije »općeg dobra« jest da se ljudi kada čuju za »opće dobro«, po uzoru na Hermanna Göringa, laćaju pištolja. Iz nekog razloga zagovornici takvog općeg dobra misle kako su drugi ljudi dovoljno neobrazovani da ne shvaćaju pravi ideološki (prikriveni, lažni) karakter takve ideje.

Problem s općim dobrom postoji međutim i neovisno o karikaturama i lažnim prikazima kakvima nas obasipaju domaći antineoliberali. Prvo, istina je da je demokracija sustav stvoren da balansira različite interese različitih društvenih slojeva. Kada bi bila samo to, bilo bi razumljivo da se svatko želi domoći što većeg dijela proračunskog kolača. Neki se i zaustavljaju na takvom poimanju demokracije: proračun je tu radi toga da ga gladna usta potroše. Ali demokracija je bolja od bilo kojeg dosad smišljenog političkog sustava i zato što u njoj, za razliku od autoritarnih i totalitarnih režima, ne postoji čvrsta hijerarhija potreba koju bi društvo trebalo zadovoljavati. Kada bi postojala i kada se potreba jednoga ne bi sukobljavala s potrebom svih ostalih (koji bi morali čekati da se realizira potreba prvoga), tada bi bilo »racionalno« postupati u skladu s tom hijerarhijom. Problem je međutim to što se realizacija potrebe jednoga većinom zbiva nauštrb drugoga, čak i ako je u pitanju samo vrijeme realizacije, ne samo novac. Subvencija za jednoga znači proračunski manjak za drugoga. Najbolja slika takvog poimanja »općeg dobra« jest dodjela »društvenih« stanova. Današnji antineoliberali analogno toj slici misle da postoji univerzalan kriterij dodjele takvog dobra (proračunskog novca). Ne treba se ni prisjećati koliko su društvenih stanova dobili pojedinci kojima ustvari uopće nije bio potreban samo zato što su ispunjavali kriterije za dodjelu »općeg dobra«. Možda se i našla neka obitelj koja je doista zaslužila to opće dobro, ali najviše su bili bijesni zakinuti pojedinci neposredno ispod dodijeljenog stana s liste čekanja. Ni tako zamišljeno opće dobro, naime ako se razmišlja isključivo u kategorijama »onoga što treba dijeliti«, zapravo ne postoji. A pokušaji da se ono na predloženi način podijeli, uvijek su završavali katastrofalnim političkim i socijalnim posljedicama.

Liberali i neoliberali od Adama Smitha do danas vjeruju da privatne osobe, mesari, trgovci, prodavači cipela, razmjenom proizvedenih dobara i usluga obavljaju »opće dobro« premda od toga imaju i vlastitu korist. Oni svojim radom i razmjenom proizvoda svoga rada u većoj ili manjoj mjeri za-

dovoljavaju nečije potrebe. Ako to nije slučaj, ako rade nešto što nitko ne želi konzumirati i razmijeniti za nešto čime raspolaže netko drugi, tada je količina općeg dobra razmjerno manja. Pogreška komandne ekonomije bilo je uvjerenje (podudarno s uvjerenjem današnjih antineoliberalna) da se mjera »općeg dobra« koju ostvaruje neka osoba može utvrditi »objektivno«, neovisno o tome koliko ljudi želi konzumirati dobro druge osobe, pa se u skladu s tim kreirala i podjela društvenoga rada. Ali cijena takve podjele i hijerarhije vrijednosti bila je nesloboda, u prvome redu nesloboda pojedinaca, nesloboda da se stvaraju, a potom i razmjenjuju drukčije, najčešće bolje robe i usluge.

Moja prastara ideja o naslovu knjige *Contra paedagogicos* potaknula je pitanje o smislu pedagogije. Čitatelji koji na taj način žele razmišljati o knjizi, neka je uvrste u akademsku ladicu sociologije obrazovanja. O smislu pedagogije dakako i dalje možemo raspravljati. Ali naslov je u međuvremenu poprimio posve novo značenje. Knjigu danas treba čitati kao preispitivanje uloge nas, nastavnika, profesora i znanstvenika u širem javnom kontekstu. Treba je naime čitati kao polemiku protiv posebnih povlastica i sebičnih interesa, kao filipiku protiv dijela akademske zajednice kojem je samorazumljivo da drugi ljudi plaćaju njihove barokne prohtjeve i apetite, konferencije, studijske boravke, studijske semestre, stipendije, putovanja, knjige i knjižnice, savjetovanja. Ali posebno opak žalac želim iskoristiti za posebno opasnu vrstu *uhljeba*, protiv onih većinom nevidljivih ljudi svjesnih da drugi ljudi podmiruju trošak naših privilegija, protiv ljudi koji se koriste logikom, maskom ili, zašto ne reći pravu riječ — ideologijom — da sve to, taj naš privilegij, postoji radi općeg dobra, ukratko, radi *njih*. I da me tko ne bi pogrešno shvatio: obrazovanje je najbolja stvar koju su ljudi ikada izmislili. Ono je pravedno samo kada mi, odgajatelji, s drugim ljudima dijelimo zajedničku sudbinu. Ono je nepravedno kada se mi, odgajatelji, pretvorimo u hijeratski sloj faraonskih žreca i pisaca, ili modernim rječnikom — u lobističku grupu za pritisak na vladare, u sloj koji od društva zahtijeva privilegije, ili još gore, u sloj koji, baš poput faraonskih žreca, sjajno prikriva tu veliku laž — da smo tu zato što bez nas društva ne bi ni bilo.

Knjigu bih bio objavio vjerojatno mnogo prije da sam u pravo vrijeme odustao od zaljubljenosti u neke tekstove. Stara skribomanska boljka. Pokušao sam u nju ubaciti sve što sam ikada mislio i napisao o problematici škol-

stva. Obaviti, kao što se to često čini — veliko pospremanje. I naravno, na taj način prikupljeni tekstovi nisu funkcionirali kao cjelina.

Unatoč tomu, malo mi je žao što sam ih izbacio. U njima je bilo mnogo subjektivnijih tekstova, koji bi, čini mi se, malo osvježili rukopis, dali mu osobniju notu. Dopustite mi stoga da ih spomenem. Budući da su objavljeni, do njih se može razmjerno lako doći. Riječ je o sljedećim »ranim radovima«. Prvo, tu je jedna stara analiza, pisana za UNESCO i Institut za međunarodne odnose, o kulturnoj politici i obrazovanju u Jugoslaviji. (Već sam u ta pradavna vremena zastupao »liberalnu ideju« obrazovanja.)¹ Predgovor knjizi *Vidljiva i nevidljiva akademija* još uvijek mi se čini aktualan.² Tekst »Stanje visokog obrazovanja u Hrvatskoj« objavljen je 2005. Pun je dojmova iz ptičje perspektive, iskustava o visokom školstvu na temelju rada u Ministarstvu znanosti. Većina već tada spomenutih problema još uvijek nije prevladana.³ U takve tekstove rado bih ubrojio i analizu pisanu za Institut za javne financije i Zakladu Friedrich Ebert o europskom kontekstu hrvatskog visokog obrazovanja.⁴ Napokon, vrlo su mi draga dva vrlo biografska teksta: »Kako se studiralo na Filozofiji osamdesetih«⁵ i »Podno Lovrijenca prema Danču«,⁶ o studentskim međunarodnim iskustvima. Ali to su već stvari za neku hagiografiju...

¹ Cvjetičanin, B. (ur.) 1989. *La Politique Culturelle en Yougoslavie*, UNESCO, poglavlje: »La politique culturelle et l'éducation«, <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000886/088629fb.pdf>. Tekst u prijevodu: https://www.academia.edu/6219764/Kulturna_politika_u_Jugoslaviji_UNESCO_-1989_

² Polšek, D. (ur.) 1998. *Vidljiva i nevidljiva akademija. Društvena procjena znanosti i tehnologije*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb. http://mudrac.ffzg.unizg.hr/~dpolsek/vidljiva%20i%20nevidljiva%20akademija_sve.pdf

³ Polšek, D. 2003. »Stanje visokog školstva u Hrvatskoj«, *Društvena istraživanja* 1-2: 27-44, https://www.academia.edu/3790245/Stanje_visokog_%C5%A1kolstva_u_Hrvatskoj_2002_

⁴ Polšek, D. 2005. »Visoko školstvo u Hrvatskoj i zahtjevi Europske unije«, u Otto, K. (ur.), *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji II*, Institut za javne financije, Zagreb. <http://www.ijf.hr/Eu2/Polsek.pdf>

⁵ Polšek, D. 2008. »Kako se studiralo na Filozofiji osamdesetih«, *Hrvatska revija*, pretiskano kao prvo poglavlje u knjizi: Curko, B., I. Gregurić (ur.) 2012. *Novi val i filozofija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb. https://www.academia.edu/3791235/Kako_se_na_Filozofiji_studiralo_osamdesetih

⁶ Dragičević, B., O. Oyen. (ur.) 2007. *Fragments of Memories*. IUC Dubrovnik, Tekst »Podno Lovrijenca, prema Danču«.